

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У ЗОНІ БЕЗУМОВНОГО (ОБОВ'ЯЗКОВОГО) ВІДСЕЛЕННЯ¹

ТВЕРЕЗОВСЬКА Н.Т., доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри управління та освітніх технологій,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: tverezovskaya@nubip.edu.ua

ORCID: 0000-0002-0672-9308

ГАРИНА С.М., кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,

ДНУ «Центр інноваційних медичних технологій НАН України»

E-mail: Harina@nas.gov.ua

ORCID: 0000-0001-8086-4180

Анотація. У статті на законодавчому рівні визначені соціальні права громадян, які гарантує держава; виділено основні складові соціального забезпечення, а саме: пенсійне (забезпечення на випадок безробіття); грошова допомога; інші форми соціальної допомоги та соціальних послуг (догляд за людьми похилого віку, особами з інвалідністю, опіка над сиротами тощо). Виділено економічну нестабільність; підвищення цін, безробіття як складники сучасного кризового стану, в якому опинилася людина. Доведено потребу в соціальному захисті людей, який спиратиметься на відповідну законодавчу базу. Виокремлено інформаційні, соціально-економічні; психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, юридичні види соціальних послуг. Розкрито соціальну роботу з постраждалими внаслідок Чорнобильської аварії, а саме осіб, які проживають у зоні безумовного (обов'язкового) відселення. Визначено проблеми, з якими стикаються мешканці вказаної зони. Для вирішення гострих проблем запропоновано завдання, котрі необхідно розв'язати на рівні держави.

Ключові слова: Конституція України, соціальний захист, соціальний працівник, зона безумовного (обов'язкового) відселення, громада, допомога, клієнт.

Актуальність. Цивілізаційний розвиток будь-якого суспільства безпосередньо залежить від ефективності соціального захисту як невід'ємної складової політики держави. Адже саме остання несе відповідальність за безпеку, розвиток, добробут громадян. Як відомо, соціальна складова впливає на прогресивне проведення реформ, які на сьогодні гальмуються в нашій державі. Ось чому соціоекономіка можлива за умови підтримки її як «знижу» (труднощі як з

економічними прорахунками, так і зі світоглядним характером), так і «зверху» (необхідність подолання вузько-економічного підходу до реформ органами державного управління). Таким чином, соціальні процеси у суспільстві повинні відбуватися з рахуванням вимог всіх верств населення. Нині відбувається адаптація населення до реформ, що проводяться в державі. Більша його частина підтримує. Попри все необхідне розши-

¹ Дослідження проводилось у межах НДР 110/6-пр-2018 «Професійна підготовка соціальних педагогів/працівників до роботи з постраждалими від Чорнобильської аварії»

© Тверезовська Н.Т., Гаріна С.М.

рення соціальної бази реформ, а також формування адекватної політики, що відповідала би інтересам більшості населення.

Основна мета соціального захисту полягає у забезпеченні як виживання соціально незахищених верств населення, так і підтримки окремих категорій громадян (військово-службовців, вимушених переселенців, постраждалих та ін.).

Аналіз останніх джерел та публікацій. Більшість досліджень з питань соціального захисту проводять правознавці та економісти. Так, В. Буряк, П. Пилипенко, С. Синичук [5] досліджують питання правового регулювання соціального захисту громадян в Україні; О. Макарова [2] висвітлює питання розроблення, оцінювання, інформаційне забезпечення державних соціальних програм; В. Опарін [4] аналізує фінансову політику, у т.ч. й соціальну; В. Скуратівський, О. Палій [7] розкривають сутність соціальної політики; П. Шевчук [10] визначає функції, основні форми і напрями реалізації соціальної політики, соціального захисту та безпеки людини в країні.

Поза увагою залишились питання побудови ефективної системи соціального захисту населення, здатної вирішувати нагальні соціальні проблеми.

Метою даної роботи полягає у дослідженні соціальних проблем людей, які проживають у зоні безумовного (обов'язкового) відселення.

Методи. Контент-аналіз нормативно-правових і законодавчих ак-

4).

тів, прийнятих Україною щодо соціального захисту населення, аналіз, систематизація, узагальнення, анкетування, бесіда.

Результати. Державотвірним документом, що надає право громадянам «на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом» [1] є Конституція України (стаття 46). Зазначене право гарантується «загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, що здійснюється за рахунок страхових внесків громадян, підприємств (установ, організацій), різних джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними» [1].

Незаперечним є факт гарантованого соціального забезпечення населення державою. Окрім соціального забезпечення Конституція України гарантує й інші соціальні права (див. рис. 1).

Аналіз Конституції України, інших нормативно-правових і законодавчих документів дає змогу виділити основні складові соціального забезпечення:

- 1) пенсійне забезпечення (забезпечення на випадок безробіття);
- 2) грошова допомога;
- 3) інші форми соціальної допомоги та соціальних послуг (догляд за людьми похилого віку, особами з інвалідністю, опіка над сиротами тощо)

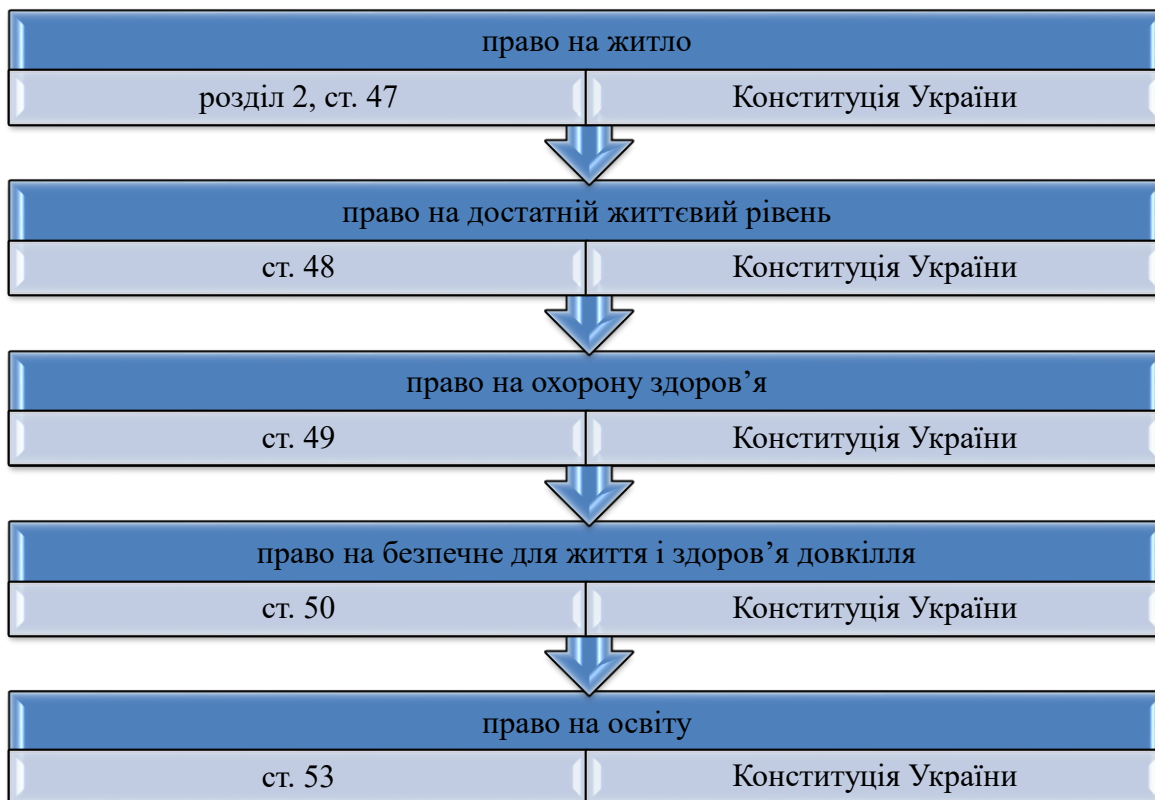


Рис. 1. Соціальні права громадян [1]

Перші дві складові відносяться до матеріального забезпечення (грошова виплата) і лише третя – до соціального. Отже, система соціального захисту виконує функцію щодо «зменшення негативних наслідків бідності та її запобігання» [9]. Як наслідок метою соціального захисту є забезпечення особи *мінімально* (виділено нами) необхідним життєвим рівнем. Якщо так ставити питання, необхідно визначити критерії мінімального рівня. В іншому випадку, ставлячи на перший план матеріальне забезпечення, особистість не зможе реалізувати себе, свій потенціал та ін. Відсутність стабільності негативно відобразиться й на добробуті населення.

У контексті нашого дослідження здійснимо аналіз соціальної складової, котру втілюють в життя соціальні працівники Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Морально-психологічне навантаження на фахівців велике. Надаючи

клієнтам безкоштовні соціальні послуги, соціальним працівникам іноді важко вивести людину із складної життєвої обставини на відміну від фахівців, які отримують за свої послуги кошти клієнтів. До сучасного соціально-економічного кризового стану, в якому опинилася людина відносимо: економічну нестабільність; підвищення цін, безробіття тощо. Зазвичай це негативно відображається й на сімейних відносинах, що характеризуються нестабільністю. Завдання соціального працівника полягає у наданні допомоги таким сім'ям. Інакше кажучи сім'ї потребують соціального захисту, який спиратиметься на відповідну законодавчу базу. У зв'язку з цим, необхідно з'ясувати послуги, яких потребує особистість. Наразі виділяють такі їх види: інформаційні (надання необхідної інформації); соціально-економічні; психологічні (діагностика, консультації); соціально-педагогічні (планування, моніторинг); соціально-медичні (посередництво,

формування ідеології здорового способу життя тощо); юридичні (консультації). Виходячи з ситуації, в якій опинилася сім'я (людина) ці послуги можуть інтегруватися. Обравши вірну стратегію, можна досягти певних прогнозованих результатів, а саме: підвищити самооцінку (взаємодопомога сприяє набуттю клієнтами навичок позитивного спілкування; врахування досвіду інших допомагає вирішенню власних проблем та ін.); запобігти появі та розвиткові можливих розладів в особі, набути «знань, умінь і навичок щодо підтримки, збереження та зміцнення здоров'я, подолання шкідливих звичок» [8]; отримати допомогу в наданні інформації щодо пошуку роботи; здобути навички працівника тощо.

Розкриємо соціальну роботу з постраждалими внаслідок Чорнобильської аварії, а саме осіб, які проживають у другій зоні. Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» другу зону відносить до зони безумовного (обов'язкового) відселення [6]. Відповідно до статті 12 зазначеного Закону в зоні безумовного (обов'язкового) відселення «забороняється:

- постійне проживання населення;
- здійснення діяльності з метою одержання товарної продукції без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення;
- перебування осіб, які не мають на це спеціального дозволу, а також залучення до роботи осіб без їх згоди;
- вивезення за межі зони безумовного (обов'язкового) відселення, землі, глини, піску, торфу, деревини,

а також заготівля і вивезення рослинних кормів, лікарських рослин, грибів, ягід та інших продуктів побічного лісокористування, за винятком зразків для наукових цілей;

- винесення або вивезення із зон будівельних матеріалів і конструкцій, машин і устаткування, хатніх речей, іншого рухомого майна;
- ведення сільськогосподарської, лісогосподарської, виробничої та іншої діяльності, а також будівництво;
- випасання худоби, порушення середовища перебування диких тварин, спортивне та промислове полювання і рибальство;
- перегін тварин, сплав лісу;
- будь-яка інша діяльність, яка не забезпечує режим радіаційної безпеки;

– перебування осіб, які мають медичні протипоказання для роботи в контакт з джерелами іонізуючого випромінювання або щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з роботами по ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, оскільки вони є професійно хворими» [6].

Але так сталося, що держава не змогла реалізувати зазначений закон і в зоні безумовного (обов'язкового) відселення живуть люди. Деякі отримали компенсацію за житло, інші переїхали жити в «чисту зону», але більшість не залишила своїх домівок, або ж повернулися (переселенці), тому ще не «прижилися». Відповідно ж до ст. 12 люди, які проживають у другій зоні позбавлені необхідного – роботи. Під час проведення опитування (Житомирська обл., Народицький район), мешканці другої зони, люблять своє село (с. Селець, с. Межеліска, с. Базар, с. Любарка, с. Лозниця, смт. Народичі та ін.) і не хочуть його залишати, хвилюються і мріють про його розквіт, а найголовніше – хочуть тут працювати. До аварії на Чор-

нобильській АЕС в Поліських районах процвітало льонарство. Так, наприклад, у с. Селець була льняна фабрика. Нині тільки старожили її пам'ятають. Навіть в історії села така інформація відсутня. Склалося враження про відсутність в селі навіть колгоспу. Народицький район – аграрний, тому найбільше його багатство – земля, яку неможливо використовувати для сільськогосподарської діяльності. Після катастрофи частину сіл виселили, а угіддя визнали радіоактивно забрудненими. Науковці, місцева влада, експерти впевнені, що впродовж 33 років після вибуху на ЧАЕС землі придатні для використання, а рослинна продукція, вирощена на них, – чиста. Однак чинне законодавство не дає можливості обробляти ділянки чи здавати їх в оренду. Починаючи з 1990 року обмеження у вирощуванні ряду культур (зернобобові, льон, картопля, хміль, просапні культури) призвели до економічних втрат від недобору продукції. А це у свою чергу закономірно позбавило людей і роботи. І нині мешканці від'їжджають до Києва, Житомира, Овруча, Коростеня у її пошуках. Нині для Полісся України актуальним постає питання виробництва продукції льонарства. Зняття другої зони змогло б вирішити цю проблему.

Бесіди з мешканцями Народицького району дозволила зробити висновок про надання їм медичної та юридичної допомоги. Соціальний працівник, який закріплений за смт. Народичі, допомагає самотнім людям у придбанні ліків, готує їжу (немічні), приносить продукти харчування. Медична амбулаторія знаходиться тільки в смт. Народичі. Не всі пенсіонери можуть доїхати до неї. Наприклад, з с. Межеліска можна приїхати до райцентру тільки шкільним автобусом, інший транспорт – відсутній. Не зважаючи на те, що в районі є громада, користі від неї ніякої (92,1%

опитаних не бачать роботу громади та її керівництва). За позитивне хочемо відмітити дружню допомогу сусідів. На запитання про діяльність (надання допомоги) соціального працівника більшість респондентів (72,3%) не потребують його допомоги. Наступне питання повинно було уточнити надані відповіді. Результати отримали такі: «Я ще сама можу себе обслуговувати», «У нас гарні сусіди – допоможуть», «Мені допомагає заступник голови райдержадміністрації (Зоріна О.Л.) – знає мої проблеми», «А чим він мені допоможе? Я хворію, потрібні гроші на операцію», «Він дасть мені роботу там, де я живу?» та ін. Аналіз відповідей дав змогу зробити висновок про нерозуміння респондентами ролі та відповідних функцій соціального працівника, який зможе не тільки допомогти вийти з кризової ситуації, але організувати та провести різноманітні заходи («Зелена толока», «Свято матері», «Свято села», спортивні змагання тощо).

Висновки. Сучасний соціально-економічний стан держави з соціальної політики повинен передбачати вирішення таких завдань (були виділені як першочергові ще В. Москаленком, 2003): «розробка й реалізація програм соціального захисту населення на всіх рівнях і у різних сферах суспільного життя; формування правової культури населення; здійснення економічних перетворень, здатних швидко реагувати на погіршення становища окремих соціальних верств і категорій населення» [3].

Соціальний захист є тим інструментом, який втілює та перетворює проголошені положення Конституції України на дійсність.

Список використаних джерел

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2>

[54%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12)
(дата звернення 28.08.2019)

2. Макарова О.В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки : монографія. К. : Ліра, 2004. 328 с.

3. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки*. Том 21. Політичні науки. 2003. С. 41-44. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8399/Moskalenko_Sutnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y

4. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) : навч. посіб. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: КНЕУ, 2002. 240 с.

5. Пилипенко П.Д., Бурак В.Я., Синчук С.М. та ін. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. для студ. юрид. спец, вищ. навч. закл. / За ред. П.Д. Пилипенка. К.: Видавничий Дім Ін Юре, 2006. 496 с.

6. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. *Закон України* від 28.02.91 № 795-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 16. ст.198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12> (дата звернення 03.09.2019)

7. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики : навч. посіб. К. : МАУП, 2002. 200 с.

8. Трубавіна І.М. Соціальний супровід неблагополучної сім'ї. Науково-методичні матеріали. К. : ДЦССМ, 2003. 86 с.

9. Чиркіна І.Д. Сучасні напрямки соціального захисту різних верств населення України. *Наукові праці*. Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА. 2001. Т. 12. Серія: Політичні науки. С. 86.

10. Шевчук П.І. Соціальна політика та соціальна безпека : навч.

посібник Львів : Вид-во ЛРІДУ УАДУ, 2003. 178 с.

References

1. Constitution of Ukraine: Off. text. Kyiv: KM, 2013. 96 p. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Makarova O.V. State social programs: theoretical aspects, methods of development and evaluation: monograph. K.: Lyra, 2004. 328 с.

3. Moskalenko V.V. The essence of social protection and its place in the politics of the welfare state. Proceedings. Volume 21. Political Science. 2003. S. 41-44. Available at: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8399/Moskalenko_Sutnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y

4. Oparin V.M. Finance (General Theory): Educ. tool. 2nd ed., Suppl. and recycling. K. : KNEU, 2002. 240 p.

5. Pilipenko P.D., Burak V.Y., Sinchuk S.M. etc. Social Security Law of Ukraine: Educ. tool. for students. lawyer. special, senior. teach. closed / Edited P.D. Pilipenko. K. : Publishing House In Yure, 2006. 496 p.

6. About the legal regime of the territory that has been exposed to radioactive contamination as a result of the Chernobyl disaster. Law of Ukraine dated 28.02.91 № 795-XII. Information of the Supreme Soviet of the USSR. 1991. № 16. Article.198. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12>.

7. Skuratovsky V.A., Paliy O.M. Fundamentals of Social Policy: Educ. tool. K.: MAUP, 2002. 200 p.

8. Trubavina I.M. Social support for disadvantaged families. Scientific and methodological materials. K.: DCSSM, 2003. 86 p.

9. Chirkina I.D. Modern directions of social protection of different

segments of the population of Ukraine. Scientific works. Mykolaiv: View of the NaUKMA MoF. 2001. Vol. 12. Series: Political Science. P. 86.

10. Shevchuk P.I. Social Policy and Social Security: Educ. tool. Guide Lviv: The Issue of LPIDU UADU, 2003. 178 p.

**SOCIAL PROBLEMS OF PEOPLE RESIDING IN THE AREA OF
UNCONDITIONAL (COMPULSORY) RESETTLEMENT
Tverezovska N.T., Harina S.M.**

Annotation. *The article defines at the legislative level the social rights of citizens that are guaranteed by the state; the main components of social security are identified, namely: pension (unemployment insurance); cash assistance; other forms of social assistance and social services (caring for the elderly, persons with disabilities, custody of orphans, etc.). Highlighted economic instability; price increases, unemployment as components of the current crisis state in which people find themselves. The need for social protection of people, which will be based on the appropriate legislative framework, is proved. Highlighted informational, socio-economic; psychological, socio-pedagogical, socio-medical, legal types of social services. Disclosed social work with victims of the Chernobyl accident, namely, people living in the zone of unconditional (compulsory) resettlement. The problems faced by residents of this zone are identified. To solve acute problems, tasks are proposed that must be solved at the state level.*

Keywords: *Constitution of Ukraine, social protection, social worker, zone of unconditional (compulsory) resettlement, society, assistance, client.*